

Θεόδωρος Γ. Πάγκαλος

Από τη συνενοχή στη συνευθύνη

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Γ. ΠΑΓΚΑΛΟΣ

ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΕΝΟΧΗ ΣΤΗ ΣΥΝΕΥΘΥΝΗ

Επιμέλεια: Θανάσης Κουραβέλος

Η-ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΟ
ΑΘΗΝΑ, ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2017

Αναδημοσίευση του Θεόδωρος Γ. Πάγκαλος, «Από τη συνενοχή στη συνευθύνη», στο ίδιο, *Τα φάγαμε όλοι μαζί*, 2η έκδ., Αυτοέκδοση, Αθήνα 2012, σ. 29-33

Προτεινόμενος τρόπος παραπομπής: Πάγκαλος Θεόδωρος Γ., *Από τη συνενοχή στη συνευθύνη*, Η-Εκδόσεις Πολιτειακό, Αθήνα 2017

Η αναδημοσίευση του κειμένου γίνεται με τη σύμφωνη γνώμη του συγγραφέα, τον οποίο και ευχαριστούμε θερμά.

Για περισσότερες πληροφορίες: <http://www.politeiako.gr/>

Εισαγωγή

Την 21η Σεπτεμβρίου 2010, στο πλαίσιο συζήτησης στη Βουλή αναφορικά με το νομοσχέδιο «Κατάργηση και συγχώνευση υπηρεσιών, οργανισμών και φορέων του Δημοσίου Τομέα», ο πρώην Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης, Θεόδωρος Πάγκαλος, έδωσε τη δική του ερμηνεία για την τρέχουσα κρίση. Ολόκληρο το σχετικό απόσπασμα είχε ως εξής: «Η απάντηση εις την κατακραυγή που υπάρχει εναντίον του πολιτικού προσωπικού της χώρας στο “πώς τα φάγατε τα λεφτά” που μας ρωτάει ο κόσμος είναι αυτή: “σας διορίσαμε· τα φάγαμε όλοι μαζί, μέσα στα πλαίσια μιας σχέσης πολιτικής πελατείας, διαφθοράς, εξαγοράς και εξευτελισμού της έννοιας της ίδιας της πολιτικής”».

Το κρισιμότερο ζήτημα που ανέκυψε από τη διαμάχη γύρω από το «όλοι μαζί τα φάγαμε» είναι, κατά τη γνώμη μας, εκείνο του φορέα του μεγαλύτερου μεριδίου της ευθύνης για τη χρεοκοπία της χώρας. Εν τέλει, ποιοι ευθύνονται περισσότερο: τα «λαμόγια» ή ο «κοσμάκης»; Σε ένα πρώτο επίπεδο, αντιμετωπίζοντας το ζήτημα λογιστικά, η απάντηση, όσο και αν φαντάζει προκλητική, έχει πλέον δοθεί και μάλιστα με πειστικό τρόπο. Ίδου ένα ενδεικτικό σκέλος αυτής της απάντησης: τα «μικροποσά» από τις «ανώνυμες» πλασματικές υπερωρίες μερικών εκατοντάδων χιλιάδων δημοσίων υπαλλήλων ή η μη έκδοση αποδείξεων από εκατοντάδες χιλιάδες ελεύθερους επαγγελματίες, και μάλιστα επί μακρόν, ζημίωσαν τα δημόσια ταμεία πολύ περισσότερο από τα θηριώδη ποσά των –αναγκαστικά όμως πολύ λιγότερων– επώνυμων μέγα-κλεφτών. Με απλά λόγια, και αντιγράφοντας τον Μανδραβέλη: «Κάποιοι λίγοι πήραν πολλά, αλλά αυτά ήταν λιγότερα από τα λίγα που πήραν οι πολλοί» (η έμφαση είναι δική μου).¹ Για να το κάνουμε πιο λιανά, με ένα ισοδύναμο παράδειγμα από τον χώρο της οικολογίας: τι αλλοίωσε περισσότερο την ελληνική φύση, οι 300, ας πούμε, υπερπολυτελείς αυθαίρετες βίλες στη Μύκονο ή τα 1.000.000 «λαϊκά αυθαίρετα» σε ολόκληρη τη χώρα; Ναι, οι κλεψιές των «διαβολικών» πολιτικών και επιχειρηματικών ελίτ είναι περισσότερο η κορυφή του παγόβουνου παρά η καρδιά του προβλήματος. Όποιος εστιάζει σε αυτές, αστοχεί.

Άλλωστε, το εάν τα ποσά που έλαβαν τα μεσαία στρώματα –δηλαδή, το 70% περίπου της κοινωνίας– είναι «ψίχουλα» ή όχι, δεν πρέπει να κρίνεται μόνο σε απόλυτα μεγέθη αλλά και σε σχετικά. Τα μεσαία στρώματα μπορεί να εισέπραξαν, σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, «πενταροδεκάρες», αλλά με αυτές ακριβώς ήταν που πήραν για πρώτη φορά αυτοκίνητο και στη συνέχεια το άλλαξαν αρκετές φορές στη ζωή τους· εγκατέλειψαν το κέντρο για να μετοικήσουν στα προάστια· απέκτησαν εξοχική κατοικία· έστειλαν τα παιδιά τους για σπουδές στο εξωτερικό· έκαναν διακοπές ετησίως σε προορισμούς του εξωτερικού. Η άνοδος του βιοτικού επιπέδου του μικρομεσαίου Έλληνα, την περίοδο που έβρεχε ευκαιρίες παράνομου πλουτισμού με το τουλούμι, ήταν, αυστηρά έστω μιλώντας, σαν να παίρναμε κάποιον πρωτόγονο από τη σπηλιά του και να τον στέλναμε για ΣΚ σε σεληνιακό τουριστικό θέρετρο. Μήπως, όμως, με αυτή την έννοια, οι μικρομεσαίοι υπήρξαν ουσιαδώς οι βασικοί επικαρπωτές του μεγάλου φαγοποτιού; Μήπως, δεν έφαγαν μόνο τα

¹ «Αν δεν κλέψαμε όλοι μαζί...», *Καθημερινή*, 09.01.2011.

ψίχουλα που έπεφταν από το τραπέζι, αλλά μια υπερμεγέθη –για τα «κυβικά» τους– μερίδα; Μήπως, τέλος, αρκετοί από όλους όσοι γκρινιάζουν ότι έφαγαν λίγα, επιθυμούσαν κατά βάθος να τους έχουν κλείσει πρώτο τραπέζι πίστα για να φάνε πολύ περισσότερα;

Σε μια χώρα-μεγάλο-χωριό, όπως η δική μας, όπου καθένας μας έχει κάποιο «δικό του άνθρωπο» στον κρατικό μηχανισμό –έναν μπάρμπα στην Κορώνη–, η ευθύνη για τη διαφθορά δεν εδράζεται μόνο σε κάποιους λίγους στην κορυφή της πυραμίδας, αλλά διαχέεται παντού. Στην Ελλάδα, ο πραγματικός κοινωνικός διαχωρισμός δεν είναι οριζόντιος αλλά κάθετος, δεν είναι, δηλαδή, μεταξύ των ανώτερων εισοδηματικών στρωμάτων και των κατώτερων, αλλά μεταξύ των «από μέσα» και των «απέξω»: αυτών που «πλασαρίστηκαν» εντός του κράτους-αγελάδα και το άρμεξαν ανελέητα και αυτών που είτε δεν μπόρεσαν είτε δεν θέλησαν να πράξουν αναλόγως.

Στην Ελλάδα, δεν έχουμε τόσο να κάνουμε με ολιγαρχία όσο με πολυαρχία: κουμάντο δεν κάνουν μόνο οι εφοπλιστές και οι βιομήχανοι, αλλά και οι αγρότες, οι φοιτητές, οι συνδικαλιστές, οι ταξιτζήδες κ.ά. Ακόμα όμως και όσοι ανήκαν στους «απέξω» δεν είχαν παρά να περιμένουν υπομονετικά για να φάνε και αυτοί με τη σειρά τους μέσω της κυβερνητικής εναλλαγής. Οι ελάχιστοι δε εκείνοι, που με δική τους ή μη θέληση, παρέμειναν εκτός όλων των «κλεπτοκρατικών δικτύων» μπόρεσαν και αυτοί να διάγουν ένα σχετικά άνετο βίο, αξιοποιώντας τις σπατάλες των υπολοίπων που «δένουμε τα σκυλιά με τα λουκάνικα». Την περίοδο της μεγάλης ασυδοσίας ακόμα και ο τελευταίος άστεγος μπορούσε να διατραφεί επαρκώς «ψαρεύοντας» στους σκουπιδοτενεκέδες.

Πέρα όμως από την οικονομική πτυχή υπάρχει και η πολιτισμική. Είναι μάλιστα αυτή η δεύτερη που μας αποτρέπει να δούμε τα πράγματα «όπως πραγματικά έχουν». Πανανθρωπίνως, η αναζήτηση αποδιοπομπαίων τράγων ήταν και είναι η πλέον άκοπη λύση. Ειδικότερα όμως σε κουλτούρες ευθυνοφοβίας, όπως η δική μας, η συνηθέστερη γραμμή αυτοδικαίωσης είναι το απενοχοποιητικό «για όλα φταίνε οι άλλοι» – ακριβέστερα δε, σύμφωνα με τη γνώμη των περισσοτέρων, οι κλεπτοκρατικές ελίτ. Είναι, άλλωστε, οι ανεπάρκειες των άλλων –και ειδικά των «μεγάλων»– που «βγάζουν μάτι» και όχι οι δικές μας. Έτσι δεν είναι;

Αν μας ενδιαφέρει όμως να φτιάξουμε μια πολιτεία, στην οποία, όπως μας είπε ο πρώην Αμερικανός Πρόεδρος, Μπαράκ Ομπάμα, στην πρόσφατη ομιλία του στο Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, ο σπουδαιότερος τίτλος τιμής θα είναι εκείνος του πολίτη και όχι εκείνος του προέδρου ή του πρωθυπουργού, τότε είναι ανάγκη να αναλάβουμε τις ευθύνες μας ως σώμα πολιτών και να πάψουμε να μεμψιμοιρούμε για τις «προδοτικές ηγεσίες» μας. Παραφράζοντας το εμβληματικό απόφθεγμα του Αμερικανού Προέδρου Τζον Κένεντι «Μη ρωτάς τι μπορεί να κάνει η χώρα σου για εσένα, αλλά τι μπορείς να κάνεις εσύ για τη χώρα σου», μη σκανδαλίζεσαι με το πόσα έκλεψαν οι άλλοι, άλλα αναλογίσου πόσα λιγότερα μπορούσες να έχεις κλέψεις εσύ. Ας είμαστε ειλικρινείς: αν τα μεσαία στρώματα πλήρωναν κανονικά τους φόρους τους, θα συγκεντρώνονταν υπερεπαρκή ποσά τόσο για να τρώνε οι επιτήδειοι όσο και για να έχουμε νοσοκομεία με χρυσούς καμπινέδες – χωρίς φυσικά αυτό να σημαίνει ότι η υψηλή διαφθορά πρέπει να μένει ατιμώρητη.

Μην έχοντας καμία διάθεση να υποβαθμίσω τη σημαντικότητα του ηγετικού παραδείγματος, είναι η άνοδος του μέσου πολιτειακού ήθους που θα μας μεταμορφώσει ως κοινωνία. (Για να αναδείξει όμως ο πολίτης τον

καλύτερο του εαυτού χρειάζεται αναμφιβόλως να ενισχυθεί από το κατάλληλο θεσμικό πλέγμα κινήτρων και αντικινήτρων.) Πολύ περισσότερο από τις ώριμες ηγεσίες είναι οι ώριμοι πολίτες που θα κάνουν τη ριζική διαφορά. Επείγει η εμπλοκή όλων μας στην κοινωνία των πολιτών και η μετεξέλιξη των κρατικών θεσμών από πελατειακούς σε πολιτειακούς.

Το «όλοι μαζί τα φάγαμε» είναι μία από τις πιο εθνο-αυτογνωσιακές, και κατ' επέκταση, εθνο-λυτρωτικές φράσεις που εκστομίστηκαν τις τελευταίες δεκαετίες. Κάθε απόπειρα να γειωθεί η ευθύνη στο επίπεδο του μέσου πολίτη, κάθε απόπειρα καλλιέργειας μιας κουλτούρας ευθυνοφιλίας είναι παραπάνω από καλοδεχούμενη. Αν θέλουμε να αλλάξουμε τη χώρα μας, ας ξεκινήσουμε από τους εαυτούς μας.

Από τη συνενοχή στη συνευθύνη

Θεόδωρος Γ. Πάγκαλος

Ο ΛΑΪΚΙΣΜΟΣ, όπως ο Ρωμαϊκός θεός Ιανός, έχει δύο όψεις: η μία είναι η συγχώνευση των πολιτών σε μία μάζα, η δημιουργία μιας τεχνητής ιδεολογικής οντότητας. Ο «λαός» είναι έτσι στη διάθεση του κάθε δημαγωγού, ο οποίος κατά βούληση μπορεί να ισχυρίζεται ότι τον εκπροσωπεί και μάλιστα κατ' αποκλειστικότητα και, σε πιο προχωρημένες συγκυρίες κοινωνικής αποθράσυνσης, να αναγορεύει όλους όσοι δεν συμφωνούν μαζί του σε «εχθρούς του λαού» και να επιδιώκει την πολιτική εξουδετέρωσή τους και καμιά φορά και τη σωματική κακοποίησή τους.

Χαμένοι μέσα στη χειραγωγημένη μάζα, νοικοκυραίοι, συνδικαλιστές, «απογοητευμένοι» των κομματικών μηχανισμών και φοροφυγάδες μπορούν να μεταβληθούν σε ένα μαινόμενο πλήθος και, σε μια αποθέωση κρετινισμού, να μουντζώνουν τη Βουλή, δημιουργώντας έτσι τις προϋποθέσεις για να κατισχύσουν στην εκλογική αναμέτρηση κόμματα της αρλούμπας και της μισαλλοδοξίας, όπως η Χρυσή Αυγή, οι Ανεξάρτητοι Έλληνες και ο Σύριζα. Οι λαϊκιστές δημαγωγοί, τύπου Τσίπρα, μισούν θανάσιμα τον υπεύθυνο πολίτη, μισούν θανάσιμα όσους αντιστέκονται. Έχουν ανάγκη τη σιωπηλή και ύπουλη συνενοχή που στηρίζεται στην παραποίηση της πραγματικότητας. Τα τάγματα εφόδου τους πρέπει να οδηγηθούν στη δράση, μεθυσμένα από παρανοϊκές ιδεολογικές κατασκευές, μυθεύματα και αφορισμούς. Εάν υπάρξει αυτογνωσία, τότε επέρχεται το τέλος της ύπουλης και μουλωχτής συνενοχής.

Η φράση «τα φάγαμε όλοι μαζί» σημαίνει ότι ένα μεγάλο τμήμα από εμάς –τον ελληνικό λαό– συμμετείχαμε με τον ένα ή τον άλλο τρόπο σε μη ορθολογικές πρακτικές και συμπεριφορές, στην πορεία του χρόνου, σε σχέση με τις δαπάνες και τα έσοδα του κράτους. Αυτό που λέμε «δημοσιονομική κρίση» είναι και δικό μας δημιούργημα.

Η ευθύνη στη δημοκρατία είναι σαφώς συλλογική. Είναι ξεκάθαρο ότι η κοινωνική ευθύνη της πλειοψηφίας διαμορφώνει το πλαίσιο της συλλογικότητας σε μια δημοκρατία: οι πολίτες είτε με πράξεις, είτε με την εκπορευόμενη από την ανοχή απραξία τους, είτε απλά εκλέγοντας ακατάλληλα πολιτικά πρόσωπα για να διαχειριστούν τα κοινά, συμμετέχουν με συλλογικό τρόπο στη δημοκρατία και έχουν την ευθύνη των επιλογών τους. Η έκταση που είχε πάρει η διαφθορά στην Ελλάδα καθιστά αυτό το γεγονός αυταπόδεικτο. Φυσικά, δεν έχουν όλοι το ίδιο μερίδιο ευθύνης, όπως σκοπίμως προσπαθούν πολλοί να ερμηνεύσουν. Η ευθύνη ξεκινάει από πάνω προς τα κάτω.

Ο κάθε πολίτης έχει το μερίδιο της ευθύνης που του αναλογεί. Και είναι αλήθεια ότι η κατανομή στο πλιάτσικο ήταν ετεροβαρώς ταξική, εις βάρος των αδύναμων και μη προνομιούχων, ακόμα περισσότερο στο πλαίσιο ενός σκληρού νομίσματος, από το 2001 και μετά. Τα υψηλά κοινωνικά στρώματα, μικρά σε αριθμό, καλύτερα τοποθετημένα στον επιχειρηματικό κόσμο και πιο κοντά στην εξουσία, «έφαγαν» πολύ περισσότερο ανά μονάδα, από τα χαμηλά στρώματα, τα οποία ήταν πολύ μεγαλύτερα σε απόλυτους αριθμούς. Θα δείξω σε επόμενο κεφάλαιο την πυραμίδα των δαπανών. Ο μηχανισμός και οι δυνατότητες πρόσβασης στο «φαγοπότι» ήταν μεροληπτικός, υπέρ των εχόντων.

Το μήνυμα της φράσης δεν αναδεικνύει το δίκαιον της κατανομής της ευθύνης, ούτε και φυσικά την ισοκατανομή της τελευταίας, αλλά απλά ένα γεγονός: ότι όλοι ευθυνόμαστε, κατά το μερίδιο που σε κάθε έναν από εμάς αναλογεί, στην κατασπατάληση του δημοσίου χρήματος. Ούτε διακρίνει το κατά πόσον έγινε νόμιμα ή παράνομα όλη αυτή η διαδικασία. Ένα μεγάλο ποσοστό του κατασπαταλημένου ελληνικού πλούτου έχει διοχετευθεί με νόμους του κράτους, με αποφάσεις διοικητικών συμβουλίων, με προτάσεις και πιέσεις συνδικαλιστικών οργάνων, δικαστικές αποφάσεις κ.ά. και επομένως νόμιμα.

Το μήνυμα που φέρει η φράση αποτελεί μια διαπίστωση και μια προειδοποίηση συνάμα για τις μελλοντικές γενιές. Οι προσπάθειες αποδόμησής του αποπροσανατολίζουν τον σκεπτόμενο πολίτη. Το μήνυμα είχε την πρόθεση να είναι, και είναι, καθαρά πολιτικό.

Αντιμετώπισα συχνά μια αδυσώπητη και ενοχλητική κριτική που μπορεί χονδρικά να συμπυκνωθεί στη φράση: «Εσύ τόσα χρόνια Βουλευτής και Υπουργός δεν καταλάβαινες, δεν ήξερες, και τότε γιατί δεν μιλούσες;». Το ερώτημα είναι εύλογο και η απάντηση δεν μπορεί ποτέ να είναι λυτρωτική. Ή, εάν θέλετε, να το πω αλλιώς, το ερώτημα αυτό μπορεί να απαντηθεί με ειλικρίνεια μονάχα από κάποιον που οικειοθελώς έχει εγκαταλείψει την πολιτική, χωρίς την πρόθεση να επανέλθει. Αυτό που παρεμπόδιζε μια πιο ανοιχτή καταγγελία της οικονομικής σπατάλης και κακοδιαχείρισης που ακολουθήθηκε τόσα χρόνια και, κατά συνέπεια, δραματικές αποφάσεις, όπως παραιτήσεις από αξιώματα, διασπάσεις κομμάτων κτλ ήταν η συννενοχή, η οποία αποτελεί τη βάση της λειτουργίας του κομματικού μας συστήματος.

Κακέκτυπο της ιδεολογικής αλληλεγγύης, η συννενοχή σε ένα διπολικό κόσμο, όπου ό,τι κρατούσε εμάς στην εξουσία και απομάκρυνε τους άλλους ήταν θεμιτό, και η συγκάλυψη των κακώς κειμένων κομματική υποχρέωση σε μεγάλο βαθμό, οδήγησε τον τόπο στη σημερινή του κατάσταση. Βεβαίως, μπορώ να επικαλεστώ άρθρα και ομιλίες στη Βουλή, όπως και τοποθετήσεις σε κομματικά συνέδρια που κατά καιρούς είχα θέσει το πρόβλημα του δημόσιου τομέα και της παραγωγικότητάς του, των διορισμών με κομματικά κριτήρια, της μονιμότητας των δημοσίων υπαλλήλων, της σπατάλης σε διάφορα επίπεδα του κράτους, της ανάγκης να ιδιωτικοποιηθούν ζημιογόνες κρατικές επιχειρήσεις κοκ. Όλα όμως αυτά δεν ήταν αρκετά και επομένως δεν ελπίζω σε κανενός είδους επιείκεια.

Απλώς, για την κατανόηση του φαινομένου θέλω να προσθέσω το εξής: κάθε φορά που αναγκάστηκα να διαφοροποιηθώ, υποδεικνύοντας το ορθό και καταγγέλλοντας παρεκτροπές και λάθη, εκατοντάδες, καμιά φορά χιλιάδες τίμιοι εργαζόμενοι και λαϊκοί άνθρωποι με επανέφεραν στην τάξη, υποδεικνύοντας το κομματικό μου καθήκον της αλληλεγγύης, μέχρι την πλήρη συννενοχή και ταύτιση με τους αδικοπραγούντες. Η φράση «σωστά είναι αυτά που λες, αλλά μην τα λες τώρα γιατί παραμονεύει ο αντίπαλος» με συνόδευε τριάντα τόσα χρόνια σε όλη μου τη δράση. Ομολογώ ότι δεν είχα το κουράγιο να προκαλέσω τη ρήξη.

Όχι σαν δικαιολογία, αλλά για να υπάρχει ολοκληρωμένη εικόνα, θα ήθελα να επαναλάβω εδώ κάτι που συχνά λέω, να θυμίσω δηλαδή τη μοίρα ξεχωριστών προσωπικοτήτων της πολιτικής ζωής που διαπομπεύτηκαν και περιθωριοποιήθηκαν από τον ελληνικό λαό, επειδή έλεγαν και πρέσβευαν την αλήθεια. Ανήκαν σε όλες τις παρατάξεις, χωρίς εξαίρεση. Να θυμίσω τον Γιάγκο Πεσμαζόγλου και τον Γεώργιο-Αλέξανδρο Μαγκάκη, να θυμίσω τον

Αλέκο Παπαδόπουλο, τον Στέφανο Μάνο, να θυμίσω, τέλος, τον πρόωρα χαμένο Μιχάλη Παπαγιαννάκη. Οι σκέψεις αυτές έχουν ως σκοπό να υποστηρίξουν τη θέση ότι το πρόβλημα της Ελλάδος δεν είναι απλώς πολιτικό. Είναι πολύ πιο ουσιαστικό και βαθύ. Είναι πολιτισμικό. Η ιδεολογία της αρπαχτής, της παρασιτικής κατανάλωσης, της εγωπαθούς ιδιοτέλειας, διαπερνά όλα τα κοινωνικά στρώματα και όλες τις παρατάξεις.

Και για αυτό είναι αυτή τη στιγμή κυρίαρχες οι ιδεολογίες που εκφράζουν αυτά τα ρεύματα και για αυτό είναι πάντα ανοιχτό το βάραθρο της καταστροφής της οικονομίας και της κοινωνίας μας.

Μια άλλη δύσκολη ερώτηση είναι όταν κάποιος σου λέει «εγώ είμαι μισθωτός του ιδιωτικού τομέα, πληρώνω κατ' ανάγκη όλους μου τους φόρους και δεν διορίστηκα με πολιτική διαμεσολάβηση, άρα γιατί λοιπόν να συγκαταλέγομαι σε αυτούς που τα έφαγαν;».

Είναι όμως έτσι; Ακόμα και εάν δεχθούμε ότι κάποιοι δεν είχαν καμιά σχέση με κομματικούς στρατούς και με ρουσφέτια, είναι δυνατόν να ισχυριστούν ότι δεν έδωσαν ποτέ γρηγορόσημο; Ότι ζήτησαν πάντα αποδείξεις για τις συναλλαγές τους; Ότι δεν έχτισαν ποτέ αυθαίρετο ή δεν αγόρασαν ακίνητο με ημιυπαίθριο καλυμμένο; Αλλά, ακόμα και εάν δεχθούμε ότι μερικοί πολίτες αποτελούν ιδιόμορφες περιπτώσεις, δεν έχουν την ευθύνη της επιλογής των ατόμων που τους κυβερνούσαν; Δεν εψήφισαν; Δεν συμμετείχαν ενεργά ή με την απραξία τους στη διαμόρφωση των προεκλογικών και κυβερνητικών προγραμμάτων που κατά κανόνα αθετούντο; Τα προγράμματα και οι κυβερνητικές προτεραιότητες δεν δημιουργούνται με παρθενογένεση. Αποτελούν τον καθρέπτη των προτεραιοτήτων της ελληνικής κοινωνίας. Πότε η καταπολέμηση της διαφθοράς υπήρξε απόλυτη προτεραιότητα στην ελληνική πολιτεία; Ποτέ. Ούτε και υπήρξαν Έλληνες πολιτικοί με όραμα για να αντιληφθούν πού θα οδηγούσε μακροχρόνια αυτή η κατάσταση.

Για αυτό και επιμένει αυτό το κείμενο στην άποψη ότι είμαστε όλοι συνυπεύθυνοι για τη δημιουργία των ελλειμμάτων και του χρέους. Το «όλοι μαζί τα φάγαμε» σκόπιμα το συνδέουν οι λαϊκιστές και χυδαιολόγοι με ένα μεγάλο τραπέζι-τσιμπούσι. Και μερικοί μου λένε «εμένα δεν με κάλεσες στο τραπέζι» ή «δεν έχουμε την ίδια κοιλιά, δεν φάγαμε το ίδιο».

Όσοι δεν μπορούν να αρθούν πάνω από αυτό το επίπεδο κατανόησης, καλό θα ήταν να σταματήσουν εδώ την ανάγνωση αυτού του κειμένου. Η κατανόηση της συνέχειας προϋποθέτει μεγαλύτερη προσοχή και ίσως κάποια προσπάθεια.